

Stéphane Hessel
Pobunite se!

Josip Cmrečnjak

V.B.Z.

Zagreb, 2010.

Prijevod Sana Perić

Pobunite se!

Stéphane Hessel¹

Josip Cmrečnjak

Prijevod Sana Perić

Prikazi

Mora li nas *nada* kao proces prebolijevanja bremena onog sadašnjeg nužno razočarati? Nedvojbeno, *nada* nas do ekstatične opojnosti dovodi svojom privlačnošću, a ipak nas istovremeno guši nepodnošljivim udaljavanjem. Trebamo li *nadu* misliti kao zlo koje se kao fantazma potihlo šulja, prikazujući se kao nešto sasvim dobro, istodobno živeći kao parazit u sub-

¹ Stéphane Hessel rođen je u židovskoj obitelji 1917. godine. 1924. seli u Pariz gdje, zahvaljujući obiteljskoj sredini, Stéphane i stariji brat Ulrich pohode parišku avangardnu scenu upoznavajući se, između ostalog, s radovima dadaista Marcela Duchampa te američkog kipara Alexandrea Caldera. 1937. godine prima francusko državljanstvo. 1939. upisuje École normale supérieure, ali mu rat prekida studij te je ubrzo mobiliziran. U pamćenje mladoga Stéphanea tu se urezuje gorka slika "lažnog rata" i prodaje francuske suverenosti u bescjenje. U svibnju 1941. odlazi u London gdje se pridružuje pokretu Slobodna Francuska pod De Gaulleovim vodstvom. Djeluje u Uredu za kontrašpijunažu. Praktični angažman odvodi ga u ožujku 1944. u Francusku gdje je pod okriljem noći potajno iskrcan, noseći tajno ime "Greco", s misijom da stupi u vezu s različitim pariškim mrežama i pronađe nova mjesta s kojih bi se putem radija moglo kontraobavještajne podatke slati u London radi priprema za predstojeće savezničko iskrcavanje u Normandiji. 10. srpnja 1944. bio je prokazan Gestapu, mučen, te 8. kolovoza poslan u logor Buchenwald. Izuzetnom snalažljivošću i srećom, Stéphane u logoru mijenja identitet i u posljednji čas

izbjegava vješanje. Potom biva prebačen u logor Rottleberode gdje je dodijeljen računovodstvenom odjelu te koristi priliku za bijeg. Međutim, uhvaćen je i smješten u logor Dora. Opet bježi, ali ovaj put uspješno. Vraća se u Pariz. U memoarima iz 1997., *Pleši sa stoljećem (Danse avec le siècle)*, izjavit će: "Kada mi je povraćen život, trebalo se angažirati." 1946. Stéphane postaje diplomat, a prvo namještenje biva mu osigurano u Ujedinjenim narodima. Kao sekretar kabineta Henryja Laugiera, zamjenika generalnog sekretara UN-a, Stéphane se pridružuje komisiji zaduženoj za izradu buduće Opće deklaracije o pravima čovjeka koja je naposljetku usvojena 10. prosinca 1948. u pariškoj palači Chaillot. Nedugo nakon toga Ministarstvo vanjskih poslova imenuje ga predstavnikom Francuske u međunarodnim institucijama. Tijekom rata u Alžiru bori se za alžirsku nezavisnost. Godine 1977. ponuđeno mu je mjesto ambasadora pri Ujedinjenim narodima u Ženevi. Godine 2008./2009. odlazi u pojas Gaze gdje svjedoči tužnom životu tamošnjeg stanovništva koji u njemu izaziva gnjev. Stéphane Frédéric Hessel, junak francuskog Pokreta otpora, preminuo je 26. veljače 2013. u Parizu.

jektivnosti onoga tko iščekuje nešto... bolje? Jesu li ljudska *nadanja* potpuno slijepa, bezumna i uvijek pogrešno proračunata te u svojoj varljivosti nužno razočaravajuća? Moramo se pitati ovladava li nada svojim predmetom refleksije ili pak u bitnom ostaje isprazno lamentiranje s maksimumom onoga “treba da” projiciranom u neku sasvim neodređenu budućnost?

Konjunkcija onog političkog i razočaranja ima dugu povijest, a proi-
zlazi većim dijelom iz gorke napetosti koju zaoštava dihotomija između preskriptivno-utopijskog mišljenja i onog ušančenog deskriptivno-živog političkog “zbivanja vrijednosti.” Ovo potonje odmata se u historiji po im-
nentoj logici zadovoljenja partikularnih interesa bez obaziranja na zakon, pravo i moral, a svoje utjelovljenje pronalazi u antropocentričnoj misli za-
padnog racionalizma i novovjekoj apologiji subjekta.

U eseju *Pobunite se!* (u originalu: *Indignez-vous!*, izvorno objavljenom
potkraj 2010. godine), u izdanju v.B.Z.-a (prijevod Sane Perić), francuski paci-
fist, diplomat, preživjeli logoraš, vječiti optimist i aktivist, Stéphane Frédéric
Hessel¹, opravdano uviđa da je beznadno pasivno iščekivati bolju budućnost
jer rijetko koja budućnost slučajno donešena vjetrom ne razočara sva po-
lagana, nadanja kad postane tupa, raščarana sadašnjost. Razumijevajući
čovjeka kao proizvod samoga sebe ili čovječanstvo kao proizvod svog proiz-
voda, autor poziva na pobunu, na praksu kao stvaralačku djelatnost, inven-
ciju. Iako u eseju nećemo naći konkretne praktične smjernice *kako*, jasno su
ocrtane problematične točke onoga što. Osjeća se potreba za djelovanjem,
prkosnim kontriranjem famozno hipostaziranoj frazi – “TINA”².

Bez teorijskih pretenzija, na svega 46 stranica, Hessel u svojoj devedeset
i trećoj godini života potiče na miroljubivu pobunu koja mora biti nit vodilja
svakog pojedinca, oštro osuđujući svaki oblik nasilja. Hesselova je maksima:
“Stvarati znači oduprijeti se. Oduprijeti se znači stvarati.” Naslovom trećeg

² “There is no alternative.” Ideološki slogan skovan od strane američkih neoliberala, a populariziran početkom osamdesetih od strane Margaret Thatcher. Immanuel Wallerstein u članku pod naslovom „America and the world: the Twin Towers as metaphor“ (dostupno na: <http://essays.ssrc.org/sept11/essays/wallerstein.htm>) opravdano sugerira da je „TINA“ ideološki protunapad u režiji SAD-a nakon što je u kasnim sedamdesetima opala njihova privredna moć, a ujedno su bile poražene u Vijetnamskom

ratu. „TINA“ je floskula kojom se pokušava u ime slobode podmetnuti nužnost odbacivanja društva utemeljenog na solidarnosti te vraćanje u individualistički, asocijalni sistem kapitala. Sama ideja da nema alternative treba potaknuti na mišljenje jer ako nema alternative, onda nema niti izbora (odluke). Utoliko treba stvarati alternativu korijenjenu u demokratskom izboru, a ne na društvenoj formaciji koja počiva na zahtjevu za beskonačnom akumulacijom.

poglavlja, “Ravnodušnost: najgori stav”, Hessel implicira da se rezignacijom, kako pojedinca tako i zajednice, gubi bitan sastojak onoga što nas čini ljudima: sposobnost artikulirane pobune i praktičnog angažmana koji stoji iza toga.

Hrvatsko izdanje knjige, pored Hesselova eseja, donosi predgovor Predraga Matvejevića koji enormni (tržišni) uspjeh knjige (prodana je u više od 3,5 milijuna kopija diljem svijeta) pripisuje, između ostalog, pouci koju valja istaknuti: “Moguće je bez patetične političke retorike i zamorne teorijske opširnosti reći toliko bitnih i važnih stvari. Reći ih na jednostavan i čist način”, zatim pogovor francuskog izdavača te priloženu Opću deklaraciju o ljudskim pravima. Za hrvatsko izdanje knjige Opća deklaracija objavljena je u neslužbenom prijevodu Vedrane Spajić-Vrkaš.

Od bibliografskih jedinica valja istaknuti Hesselovu autobiografiju iz 2007. naslovljenu *Pleši sa stoljećem (Danse avec le siècle)*, zbirku poezije *Poezija kao nužnost, Moj lijepi brod, O moja sjećanja (La poésie comme nécessité, Mon beau navire, O ma mémoire)* iz 2006., razgovor s novinarom Jean-Michelom Helvigom uobličen u knjigu pod naslovom *Građanin bez granica (Citoyen sans frontières)* iz 2008. Nakon knjige *Pobunite se!* dolazi svojevrsni nastavak promišljanja o problematici u obliku eseja *Engeges-vous! (Angažirajte se!)*, koji je napisan u suradnji s francuskim novinarom Gillesom Vanderpootenom, te naposljetku kratak traktat *The Path to Hope* (2011.) u kojem zajedno s renomiranim francuskim sociologom Edgarom Morinom kritizira spekulativnost financijskog kapitalizma te se zalaže za, između ostalog, povratak humanističkim vrijednostima prosvjetiteljstva.

Prolazeći kroz šest sasvim kratkih paragrafa eseja *Pobunite se!* nadaje se pitanje je li ovaj apel na miroljubivu pobunu samo očajnički krik ili sustavno domišljen projekt poticanja građanske hrabrosti/neposlušnosti?

Poticaj za otpor sistemu Hessel nalazi u vrijednostima francuskog Pokreta otpora, sadržanima u programu poslijeratne socijalne zaštite koji je prije šezdeset i šest godina izradilo Nacionalno vijeće otpora. To je bio program koji je netom oslobođenoj Francuskoj predložio skup načela i vrijednosti na kojima bi trebala počivati moderna demokracija. Ipak, od prihvaćanja tog programa 1944. do 2010. kada Hessel piše ovaj esej, štošta se izmijenilo, širi društveni kontekst više nije (isključivo) usidren u otporu nacionalsocijalizmu i fašizmu, a uslijed čega se tada javila potreba za stabilizacijom socijaliteta ratom devastirane Europe. Hessel traži povratak vrijednostima upravo tog poslijeratnog razdoblja, tzv. *Trente glorieuses* (Trideset veličanstvenih). Autor kaže: “Opći interes mora imati pred-

Prikazi

nost nad osobnim interesom, pravedna raspodjela bogatstva stvorenim radom mora imati prednost nad moći novca.” Međutim, ovako ponešto pojednostavljeno postavljena proklamacija mišljenja je na površini; jasno je da bez strukturne promjene metaboličkog sistema društva (usp. *Mészáros, Beyond Capital: 39-65, 142-254, 673-703*) takav zahtjev ostaje u bitnome pucanj u prazno, a autor u smislu promišljanja metamorfoze društvene formacije ipak ostaje apologet “kapitalizma s ljudskim licem.”

Balansirajući između teoretizacije prakse i prakticiranja teorije, metodološki, Hessel kaže da je *grjev* (isključivi) motiv za otpor. Komentirajući povlačenje opsega socijalne države, on se pita: “Ali kako danas može nedostajati novca za održavanje i produljenje tih mjera, kada se proizvodnja bogatstva znatno povećala od oslobođenja, razdoblja u kojem je Europa bila razorena?” Djelomičan odgovor pronalazi i u tome što “moć novca nikada nije bila ovako velika, drska, sebična, sa svojim vlastitim slugama, čak i u najvišim sferama države.” Čini se da autor tu svjesno ili nesvjesno koristi svojevrsni eufemizam, izbjegavajući jasno pokazati kako koncept akumulacijskog režima ima svoj *raison d'être*: ekspanziju u beskonačnost koja neminovno zaoštava sistemске kontradikcije. Drugim riječima, strukturnom krizom kapitala krajem sedamdesetih, ne kapitalizma, ušli smo u fazu opadanja države blagostanja, jer, pojednostavljeno rečeno, izdaci (kapitala) više nisu u suglasju s logikom samekspanzije kapitala. Samo radikalnom promjenom metaboličke kontrole društva može se uspostaviti *supstancijalna jednakost* na koju upozorava i Mészáros, a kojoj, čini se, barem implicitno teži i Hessel.

U drugom poglavlju Hessel brzim potezima izlaže dva viđenja (filozofije) povijesti: Hegelov – kao postupan progres čovječanstva prema ozbiljenju slobode, i Benjaminov – koji napredak vidi kao razorni uragan u kojem se razorno kovitlaju momenti *slobode, suparništva*, i utrke za “*uvijek više toga*”, tj. kao ciklički “put” iz katastrofe u katastrofu. Pritom Hessel upućuje na dobro poznato djelo Angelus Novus švicarskog slikara Paula Kleea i na popratni komentar kojim je W. Benjamin popratio to djelo u svojim “Povijesno-filozofijskim tezama” iz 1940. Uz naglasak na velik utjecaj Sartrea (*Mučnina, Zid*) na formiranje njegovog mišljenja, Hessel se priklanja Hegelu, dapače, sebe karakterizira hegelovcem: “Bio sam gorljivi sljedbenik filozofa Hegela i slušao sam seminar Mauricea Merleau-Pontyja.” Utoliko Hessel, shvaćajući povijest kao bitno smislenu – postupno napredovanje u slobodi, a budućnost kao topos kojem

pripada određeno izmirenje kultura, društvenih kontradikcija i nenasilje – vidi mogućnost ozbiljenja jednog pravednog društva. Međutim, daljnja razrada jedne, nazovimo je tako, teorije tranzicije, prema zadanim premisama, izostaje u nastavku eseja.

Zanimljiv je Hesselov osvrt, u 4. poglavlju, na stanje u pojasu Gaze, koje ga kao takvo posebno navodi na *gnjev*, a koje opisuje kao “zatvor pod velikim nebom za milijun i pol Palestinaca.” Nepodnošljivo je, kaže autor, i sam djelomično židovskog porijekla, to što su i nakon pretrpljenih strahota u Drugom svjetskom ratu Židovi spremni počinuti ratni zločin spram čovječanstva: “Nažalost, u povijesti nalazimo malo primjera naroda koji su učili na vlastitoj povijesti.” Protiveći se *beznađu* i sivoj stvarnosti autor želi ubrizgati *obojanost* i *nadu* čovječanstvu, što nas vraća na pitanje s početka ovog prikaza: mora li nas *nada* uvijek razočarati? Može li nas nešto raz-očarati ako tim nečim nismo prije bili o-čarani?

Zaključno, užem broju stručnih analitičara ova knjiga zasigurno će se činiti pomalo zapalom u moralizam. Bez čvrstih teorijskih mapiranja problema sistema kapitala i historijsko-dijalektičkog shvaćanja strukturnog antagonizma na liniji *kapital – rad*, koji se očituje u društvenoj prirodi proizvodnje (koja se neprestano sukobljava s privatnim prisvajanjem proizvoda), malo će nam od koristi biti momenti na kojima inzistira Hessel: *nada*, *miroljubiva pobuna*, *težnja deklarativnim idealima*, *apstraktni univerzalizam*, *sloboda*.

Dometi i uvidi ove knjige ostaju, nažalost, površinski, što je i razumljivo s obzirom na obim samog teksta, međutim, u prijelomim vremenima, kakvo je ovo naše, Hesselov esej ostaje vrijedan doprinos poticanju na daljnju produbljenu kritičku refleksiju. Prednost teksta kojem na naslovnoj stranici hrvatskog izdanja stoji emfatičan podnaslov “Knjiga koja je podigla na noge Francusku i čitavu Europu” u tome je što je literarno zamišljen i proveden tako da ne ostane ograničen samo na one koji se bave problemima društva, već je otvoren javnosti širih čitateljskih preferencija, građanima koji tek trebaju zauzeti stav. No *Pobunite se!* sasvim sigurno neće zauzeti središnje mjesto u raspravama o tome *gdje smo i što nam je činiti*.

Prikazi